

A *Lycopersicum esculentum* Mill. őshazája

SOMOS Andrásnak a paradicsomról írt kitűnő monográfiájában azt olvassuk, hogy a paradicsom (*Lycopersicum esculentum* Mill.) „őshazája Közép- és Dél-Amerika. A régészeti szakemberek szerint Peruban az indiánok már i. e. az V. sz.-ban ismerték és élelmiszernövényként fogyasztották”.¹ Lényegében hasonló, dél-amerikai őshazára utaló közlések olvashatók más hazai botanikai munkákban és a néprajzi irodalomban is.²

A paradicsom dél-amerikai őshazájáról vallott felfogás jórészt De CANDOLLE A. megállapítására vezethető vissza. Az etnobotanika svájci úttörője a termesztett növények eredetéről írt klasszikus munkájában kifejti, hogy a paradicsommal kapcsolatban „arra a gondolatra kell jutnunk, hogy legalább termesztése perui eredetű”.³ VAVILOV N. I. szerint is a *Lycopersicum esculentum* termesztése Peru—Ecuador—Bolívia területéről eredt.⁴ BUKASOV S. M. azt a véleményt hangoztatta, hogy a paradicsom tényleges kultiválása Mexicóban, Közép-Amerikában csak a fehér hódítók megjelenése után következett be.⁵ Dél-Amerika etnobotanikájáról írt összefoglalásában SAUER C. O. kétségbe vonja a korábbi megállapításokat s szerinte a perui eredetre vonatkozó megszokott vélemények kevésbé vehetőek figyelembe, kivéve azt a tényt, hogy a genus különböző vad speciei ott előfordulnak. Ezek azonban nem lehetnek a növény ősei.⁶

Az újabb néprajzi, régészeti és kultúrbotanika vizsgálatok a paradicsom közép- és dél-amerika ősi termesztési centrumára vonatkozó véleményeket nem igazolják. TOWLE M. A. *The Ethnobotany of Pre-Columbian Peru* (Viking Fund Publications in Anthropology, Nr. 30. New York, N. Y., 1961) c. munkájában már nem is említi a paradicsomot Peru ősi kultúrnövényei sorában. HORKHEIMER H. is azt mondja, hogy Peruban a spanyol hódítások előtt valószínűleg csupán a *Lycopersicum peruvianum*-ot ültették.⁷ Ez a zöld gyümölcsű speciestek közé tartozik, amelyeknek alig van gazdasági jelentősége, s az ember közreműködése nélkül, természetes úton terjedtek el. A zöld gyümölcsű speciestek közül kettő (*Lycopersicum Cheesmanii*, *Lycopersicum pim-*

¹ SOMOS András 1959, 16. — Vö. LEHMANN Chr. 1953, 5. — ŽUKOVSKIJ P. M. 1950, 477.

² RAPAICS Rajmund 1943, 35. — BOROSS Marietta 1956, 36. — *Mezőgazdasági Lexikon*, II. 1958. 258. — Soó Rezső 1965, 93.

³ De CANDOLLE A. 1894, 302.

⁴ VAVILOV N. I. 1949—1950, 41.

⁵ BUKASOV S. M. 1930, 273—278. A munkának az University of California (Berkeley) Földrajzi Intézetében levő kéziratos angol nyelvű fordítását használtam.

⁶ SAUER C. O. 1950, 251.

⁷ HORKHEIMER H. 1960, 76, 81.

pinellifolium) a Galapagos szigeteken is előfordul.⁸ Valószínű azonban, hogy ide tutajajokon, vitorlásokon érkező dél-amerikai telepesek révén került el. Az ismeretlen telepesek hozhatták magukkal ezeknek a paradicsomféléknek a magját.

Az archeológiai ásatások során a paradicsom maradványai aránylag késői leletekben kerültek felszínre: a Tehuacán völgyében (déli Középső-Mexico) a Palo Blanco fázisban (i. e. 200—i. u. 700) jelenik meg a *Lycopersicum esculentum* az amerikai mogoróval (*Arachis hypogae*), a lima babbal (*Phaseolus lunatus*) és a guajabával (*Psidium guajava*), valamint a pulykával együtt. Ebben a fázisban az élelmiszerek 65%-át már a mezőgazdasági produktumok szolgáltatják. A művelés alatt álló földeket öntözték.⁹

Mexico és Közép-Amerika alacsonyabb fekvésű területein az irtványokon és a régebben művelés alatt álló földeken igen elterjedt a primitív félvad és vad cseresznyeparadicsom (*Lycopersicum esculentum* var. *cerasiforme*). Már De CANDOLLE A. azt írja róla, hogy Perutól Kaliforniáig vadon terem s meghonosul olykor a kertek közelében a dudvás dombokon.¹⁰ Mexicóban megfigyelték, hogy ez a paradicsom szoros kapcsolatban van a településekkel, szinte követi az embert. A megművelt földek szélén található, árkok mentén, patakok partján, ahol elegendő a nedvesség, s némiképpen védve van a legelő állatoktól. Nem agresszív, feltűnő a növény, hanem individuálisan vagy kis csoportokban fordul elő. Nem úgy viselkedik, mint valamely benmszülött flóraellem. Inkább azt a benyomást kelti, hogy behozott, s szoros kapcsolatban áll az emberrel. A növény viselkedéséről ugyanezt figyelték meg Panamában és Hondurasban. Ez jellemző a *Lycopersicum esculentum* var. *cerasiforme* dél-amerikai előfordulására is. A paradicsomnak ez a vad varietasa mindenestre Mexicóban behozott növény.¹¹

JENKINS J. A. szerint felmerül a kérdés, hogy a vad *Lycopersicum esculentum* var. *cerasiforme*-t hozták-e be Mexicóba, amelyből a kultivált fejlődött vagy a kultivált típust hozták be, amelyik elvadult?

A kérdésre azt a feleletet adja, hogy a *Lycopersicum* genus centruma Dél-Amerikában van a keskeny nyugati partokon az Andések és a Csendes Óceán között az Egyenlítőttől a harmincadik szélességi fokig. Mexicóban Veracruz-Puebla vidékén találjuk meg a kultivált paradicsom legtöbb variánsát, de még kevésbé ismerjük azokat az Új Világ más területein. Bizonyos, hogy Mexico és nem Peru volt az eredőhelye a paradicsom pre-Columbian természetének. A *Lycopersicum esculentum* var. *cerasiforme* volt az őse a kultivált paradicsomnak. (Ezt SOMOS András megfelelőbben így fogalmazza meg: „Feltételezik, hogy a *Lycopersicum esculentum* var. *cerasiforme* volt a kultúr-fajták kiindulási anyaga.”)¹² A vad őse elterjedése eredetileg Peru-Ecuador területére korlátozódott, de onnan még a pre-Columbian időkben elterjedt, mint a művelés alatt álló földek és az udvarok gyomnövénye a tropikus Amerika legnagyobb részén. Az elterjedésnél közrejátszott az ember is. Mexicóban — nyilvánvalóan, mert nagyon hasonlított a *Physalis* sp.-ekhez ('husk tomato', 'héjas paradicsom') — került azután rá a sor a háziásítására s a természetett

⁸ JENKINS J. A. 1948, 385.

⁹ MACNEISH R. S. 1964, 537. — MACNEISH R. S. 1965, 88—90.

¹⁰ De CANDOLLE A. 1894, 303.

¹¹ JENKINS J. A. 1948, 385—388. — SAUER C. O. 1950, 521.

¹² SOMOS András 1959, 16. — ŽUKOVSKIJ P. M. a természetett paradicsom prototípusának mondja ezt a varietast. ŽUKOVSKIJ P. M. 1950, 478.

paradicsom Mexicóból terjedt el az Ó-Világba. A termesztett paradicsom ősi variánsai Mexicóban a Rák-téritőtől délre található a pre-Columbian mexicói magas kultúrák területén. A Rák-téritőtől É-ra az Egyesült Államok paradicsomtermesztésének hatására kereskedelmi fajtákat termesztettek. A vad és a kultivált fajták között nagy változatosságot találunk és sok közöttük az átmenet. Megállapítható, hogy a kétrekeszes gyümölcsűek régebbiek, mint a 3–4–6 rekeszes termesztett variánsok. Mivel a vad specicsék gyümölcse alig egy cm vagy még kisebb átmérőjű, míg a kultivált fajtáké 5 cm, sőt nagyobb — ebből arra következtethetünk, hogy a vad paradicsom háziasítása hosszabb ideig tartott.¹³ BERTSCH K. és F. a vad és termesztett variánsok közötti igen nagy különbség miatt azt írja, hogy a paradicsom olyan nagy fejlődésen ment át, hogy a vad őse nem állapítható meg.¹⁴ A nagy gyümölcsű fajták fejlődését elősegítette az eredeti normális beporzás ágenseinek az őshazán kívül fellépő hiánya, amely az önbeporzást kényszerítette ki.¹⁵ Megjegyzendő, hogy a paradicsom mexicói eredetét a múlt század első felében már feltételezték. Ezt a nézetet vallotta HUMBOLDT A. is.¹⁶

Már De CANDOLLE A. azt írta, hogy a *Lycopersicum cerasiforme* Peruból terjedt É-ra és D-re.¹⁷ Ennek a kultiválódási folyamatát igen tanulságosan írja le SAUER C. O. Vannak növények, amelyek megnyerő módon, nem tolokodva csatlakoznak az emberhez. Megjelennek a laza, megművelt, napfénynek kitett földeken. Eleinte vadon, magról kikelve nőnek, termésüket az ember felhasználja s maga a növény először megtúrt, majd védett és végül ültetett, termesztett növényvé lesz. A paradicsom részben még a kultivált növényeknek ezekbe a különböző szakaszaiba tartozik. Mexico és Közép-Amerika több vidékén a kis cseresznyeparadicsom még ilyen formában fordul elő: nem ültetett, de védett. A cseresznyeparadicsomról mondja SAUER C. O., hogy ÉNy-i Dél-Amerikából az ottani vad paradicsomtól származik.¹⁸

A paradicsom mexicói eredete mellett szól, hogy fogyasztása esetlegesebb Peruban, mint Mexicóban és Guatemalában. Mexicóban nemcsak a termesztett paradicsomot, hanem a vad cseresznyeparadicsomot is fogyasztják. A paradicsom mélyen belegyökerezett a mexicói indián kultúrába. Egészen valószínűtlen, hogy egy nép, amelyik megőrizte sajátos táplálkozási viszonyait, annyira be tudta volna illeszteni a paradicsomot kultúrájába a spanyol hódítás óta. Mexicóban jellemző a paradicsom fogyasztására a paprikával fűszerezett mártás.¹⁹ Pre-Columbian fogyasztási módjáról nagyon keveset tudunk, noha feltétlenül fogyasztották a régi mayak és aztekok.²⁰

A paradicsom régi mexicói termesztésére utal indián elnevezése is. A *tomatl* 'vad paradicsom' nahuatl indián terminológia. A nahuatl volt az aztekok nyelve. Guilandini MELCHIORIS 1752-ben *tumatle ex Themistitan* néven említi, ami világosan utal mexicói eredetére. Themistitan hibás átírása Tenochtitlán mexicói városnak. A *tomatl* terminológiát azonban a XVI. sz.-i európai szerzők (így HERNÁNDEZ FRANCISCO) nemcsak a *Lycopersicum*, hanem

¹³ JENKINS J. A. 1948, 387–392.

¹⁴ BERTSCH K. und F. 1949, 193. 1.

¹⁵ RICK Ch. M. 1950, 110–122.

¹⁶ JENKINS J. A. 1948, 397.

¹⁷ De CANDOLLE A. 1894, 303.

¹⁸ SAUER C. O. 1952, 71.

¹⁹ JENKINS J. A. 1948, 387.

²⁰ THOMPSON J. E. 1930, 194. — VAILLANT G. C. 1961, 133.

a *Physalis* és a *Saracha* speciesek elnevezésére is használják. A termesztett paradicsom neve Mexicóban *xitomatl* s ezzel különböztetik meg a paradicsomot a *Physalis* speciesektől is. A *Physalis ixocarpa* neve *tomatl*, *miltomatl* és ezek spanyolos változata (*tomate*, *tomatillo*). Oaxaca vidékén, ahol a mixtec és a zapotec törzsek éltek s akiket az aztekek igáztak le a *chinana*, *pethoxi*, *betoxi*, *bituixe* elnevezést használták a vad paradicsomra. A mayaknál ismeretlen volt a nahuatl terminológia. A régi és a mai mayaban a *mehen p'ak* 'kis paradicsom', *k'ashil p'ak* 'vad paradicsom', *paak*, *p'aaq*, *pac*, *ppak* (Yucatan) 'paradicsom', *tsajal chichol* 'vörös paradicsom' (Chiapas) elnevezései ismeretesek a paradicsomnak. A tarascanok, akiket sohasem hódítottak meg az aztékok a vad cseresznyeparadicsomot a *tinguaraque* illeték.²¹ A paradicsomnak nincsen egyetlen olyan elnevezése sem Mexicóban, amely a délamerikai indián nyelvekből származna. Dél-Amerikában is — éppenúgy, mint Európában — a növény mexicói elnevezésének spanyol formája (*tomate*) terjedt el.²² A paradicsom dél-amerikai indián elnevezései (quechua: *paconca*, *pirca*, *pescco*, aymara: *sillakauchu*) a *Lycopersicum peruvianum*-ra vonatkoznak,²³ amely termesztésének az őshazája VAVILOV N. I. szerint Peru—Ecuador—Bolívia területe.²⁴ TOWLE M. A. fentebb említett munkájában a perui paradicsom pre-Columbian természetéről sem tesz említést.

A vad cseresznyeparadicsom elnevezésének változatosságából — összehasonlítva azt a kultivált típusok neveinek hasonlóságával — arra következtethetünk, hogy a vad cseresznyeparadicsomot széles területen jobban ismerték és ősbib a használata, mint a belőle származó kultivált típusoknak. Továbbá a varietások koncentrációja Veracruz vidékén (itt néhány olyan varietas ismeretes, amely másutt nem található) arra mutat, hogy a termesztett speciesek evolúciójának, ha nem is az egésze, de a jelentékeny része a kétrekeszes paradicsomból Mexicóban ment végbe.²⁵

A paradicsom európai megjelenésének történetéről McCLUE G. A. rajzolt tanulságos képet. Európában először 1544-ben tűnik fel, mégpedig Olaszországban, 1553-ban egy nürnbergi és antwerpeni botanikai munka említi. 1604-ben már az idősebb BRUEGHEL Jan egyik festményén is feltűnik a paradicsom.²⁶ Rejtélyes azonban, hogy miért említik Spanyolországból olyan későn (1581). A neves botanikus CLUSIUS C. 1564-ben járt Spanyolországban, hogy tanulmányozza az ottani növényeket, de nem tud a paradicsomról. Nem lehetetlen azonban, hogy már abban az időben a kertekben, mint orvosi vagy dísznövény lappangott. (A *Helianthus annuus*-t 1510-ben már vetették a madridi botanikus kertben.²⁷) Az első részletes megfigyelést a mexicói paradicsomról HERNÁNDEZ Francisco közölte, aki 1570-ben kezdte írni monumentális munkáját Mexico növényeiről s 1578-ig, haláláig dolgozott rajta. A munka az Escorialban elégett, de 1615-ben és 1651-ben kivonatokat publikáltak belőle. HERNÁNDEZ F. — mint már fentebb utaltam rá — a *tomatl* terminológiát más genusok megnevezésére is használja. ACOSTA José munkája óta (1590) azonban a *tomatl* (tomato) elnevezésen a *Lycopersicum*

²¹ THOMPSON J. E. 1930, 194. — JENKINS J. A. 1948, 389—391. — DRESSLER R. L. 1953, 137, 144.

²² JENKINS J. A. 1948, 382.

²³ HORKHEIMER H. 1960, 76.

²⁴ VAVILOV N. I. 1949—1950, 41.

²⁵ JENKINS J. A. 1948, 391.

²⁶ McCUE G. A. 1952, 289—348.

²⁷ ŽUKOVSKIJ P. M. 1950, 209.

esculentum-ot értik. Az ő közléséből azonban nem tűnik ki, hogy Mexicóra vagy Perura vonatkozik-e a növény természetéről való megfigyelése. A XVI. sz.-i botanikai irodalomban *Poma amoris*, *Pomum amoris*, *Pomum aureum* néven említik. A XVI. sz.-ban ismeretes *Pomi del Peru*, *Mala Peruviana* néven is. Ezekből az elnevezésekből azonban nem lehet perui eredetére következtetni, mert pl. a *Pomi del Peru* nevet DODONAEUS R. a *Datura Stramonium* elnevezésére is használta. ANGUILLARA Luigi olasz botanikus 1561-ben a *Pomi del Peru* elnevezést vagylagosan, más elnevezésekkel együtt említi a paradicsomra vonatkozóan. A XVI. sz.-i herbaristák geográfiai és növényteni ismeretei igen gyérek voltak s amikor egy-egy növényt kapcsolatba hoztak Amerikával vagy Peruval, ez nem mond többet, mint azt, hogy a növény „idegen”. A kronológiai adatok is a paradicsom Mexicóból való behozatala mellett szólnak. A paradicsomot 1544 előtt kellett behozni Európába. Peru meghódítása 1535-ben történt. Ez a kilenc év aligha elegendő ahhoz, hogy a növény Olaszországban megjelenjék. Mexico meghódítása azonban már 1523-ban befejeződött s megkezdődött a terület rendszeres feltárása. Hajójárat volt Veracruz kikötője és Spanyolország között.²⁸ Észak-Amerikában a paradicsomtermesztés csak lassan honosodott meg. A pre-Columbian időkben Mexico felől még nem került el az észak-amerikai indiánokhoz. Észak-Amerikában 1710-ben említik először Carolinából. 1781-ben JEFFERSON Thomas, a kitűnő farmer és államférfi Virginiában ültetett paradicsomot. A délen fekvő Orleansban csak 1812 körül kezdték fogyasztani. A XVIII. sz.-ban a paradicsom gyümölcsét Észak-Amerikában éppen úgy, mint Európában még sok helyen mérgesnek tartották. Észak-amerikai elterjesztésében nagy szerepe volt a francia és olasz telepeseeknek, farmereknek, akik Európából ültették át ezt a növényt az Új Világ északi részébe.²⁹ A paradicsomnak az észak-amerikai polgári konyhába való benyomulását tanulságosan mutatja be ANDERSON E. A paradicsom az Egyesült Államokban a múlt század végén még gyakran a virágos kertek növénye, majd bekerül a konyhakertekbe. Kezdetben nyersen eszik, mint az almát, majd lehűtve, elszeletelve ecettel, borssal, sóval, cukorral ízesítve fogyasztják, befőzve kompótot készítettek belőle. A reggelihez fogyasztott paradicsom lé, a *catchup* vagy *chili sauce* (csípős paprikás és paradicsomos mártás) fogyasztásának legújabb módja. (Újabban nálunk *ketchup* néven került forgalomba, mint fűszerezett paradicsomos ételízesítő.) Erősen terjed a paradicsom az indiai konyhában. Európai fogyasztását az olasz konyha befolyásolta.³⁰ Nálunk először a paradicsomot 1651-ben említik egy pozsonyi kerti katalógusban, rendszeres természetéről és fogyasztásáról azonban csak a XVIII. sz. legvégéről vannak adataink. Mindezekről részletesen ír BOROSS Marietta és SOMOS András³¹.

²⁸ JENKINS J. A. 1948, 379–383. — LEHMANN Ch. 1953, 6–7.

²⁹ BOSWELL V. R. 1949, 161. — DRIVER H. E. and MASSEY W. C. 1957, 223.

³⁰ ANDERSON E. 1952, 108–110.

³¹ BOROSS Marietta 1956, 130–131. — SOMOS András 1959, 26–31.

³² VAVILOV N. I. 1949–1950, 41.

Összefoglalás

A paradicsom (*Lycopersicum esculentum*) termesztésének perui őshazájára vonatkozó korábbi véleményeket az újabb régészeti, néprajzi, nyelvészeti és kultúrbotanikai kutatások módosítják. Nem Peru a paradicsom termesztésének őshazája, hanem Mexico. A régészeti leletek szerint déli Középső-Mexicóban már i. e. 200—i. u. 700 közötti időszakban termesztették. A termesztett paradicsom közvetlen őse a *Lycopersicum esculentum* var. *cerasiforme* volt. Ennek a vad cseresznyeparadicsomnak az elterjedése eredetileg Peru-Ecuador területére korlátozódott, de onnan, mint gyomnövény még a pre-Columbian időkben a trópusi Amerika legnagyobb részére elterjedt. A gyomnövény teljes kultiválása — a bennszülött növénytermesztés szintjén — még ma sem fejeződött be. A vad cseresznyeparadicsom és a kultivált növény között sok az átmenet. Nyilvánvalóan ez vezette VAVILOV N. I.-t arra a gondolatra, hogy a *Lycopersicum cerasiforme* Dun.-t Peru—Ecuador—Bolívia területére eső őshazájában a termesztett növények közé sorolja.³²

GUNDA BÉLA

IRODALOM

- ANDERSON E.
1952 *Plants, Man and Life*. Boston Mass.
- BERTSCH K. und F.
1949 *Geschichte unserer Kulturpflanze*. Stuttgart.
- BOROSS Marietta
1956 *A nagybudapesti és pestkörnyéki paradicsomkultúra gazdasági és néprajzi vizsgálata*. NÉ XXXVIII. 129—161. Budapest
- BOSWELL V. R.
1949 *Our Vegetable Travelers*. The National Geographic Magazine, Vol. XCVI, No. 2. Washington, D. C. 145—216.
- BUKASOV S. M.
1930 *Cultivated Plants of Mexico, Guatemala and Columbia*. Trudi po prikl. Bot. Supl. 46. Leningrad.
- De CANDOLLE A.
1894 *Termesztett növényeink eredete*. Bp.
- MCCUE G. A.
1952 *The History of the Use of the Tomato: An Annotated Bibliography*. Annals of the Missouri Botanical Garden, Vol. XXXIX. No. 4. St. Louis, Mo. 289—378.
- DRESSLER R. L.
1953 *The Pre-Columbian cultivated Plants of Mexico*. Botanical Museum Leaflets, Harvard University, Vol. 16. No. 6. Cambridge, Mass.
- DRIVER H. E. and MASSEY W. C.
1957 *Comparative Studies of North American Indians*. Transaction of the American Philosophical Society, N. S., Vol. 47. Part 2. Philadelphia, Pa.
- HORKHEIMER H.
1960 *Nahrung und Nahrungsgewinnung im vorspanischen Peru*. Bibliotheca Ibero-Americana. Bd. II. Berlin.
- JENKINS J. A.
1948 *The Origin of the Cultivated Tomato*. Economic Botany, Vol. 2. No. 4. New York, N. Y. 379—392.
- LEHMANN Chr
1953 *Die Tomate*. Neue Brehm Bücherei. Heft 107. Leipzig.
- MACNEISH R. S.
1964 *Ancient Mesoamerican Civilisation*. Science, Vol. 143. No. 3606. 531—537.
1965 *The Origin of American Agriculture*. Antiquity, Vol. XXXIX. Cambridge, England. 87—94.

- RAPAICS Rajmund
1943 *Termesztett növényeink eredete*. Kincsestár, 89. Bp.
- RICH Ch. M.
1950 *Pollination Relation of Lycopersicon esculentum in Native and Foreign Regions*. Evolution, Vol. 4. 110—122.
- SAUER C. O.
1950 *Cultivated Plants of South and Central America*. Steward J. H. (Editor) Handbook of South American Indians, Vol. 6. Washington, D. C. 487—543.
1952 *Agricultural Origins and Dispersals*. Bowman Memorial Lectures. The American Geographical Society. New York.
- SOMOS András
1959 *A paradicsom*. Bp.
- Soó Rezső
1956 *Növényföldrajz*. Bp.
- THOMPSON J. E.
1930 *Ethnology of the Mayas of Southern and Central British Honduras*. Publications of Field Museum of Natural History, Anthropological Series, Vol. XVII. No. 2., Publications 274. Chicago, Ill.
- VAILLANT G. C.
1961 *The Aztecs of Mexico. Origin Rise and Fall of the Aztec Nation*. Baltimore, Maryland.
- VAVILOV N. I.
1949—1950 *The Origin, Variation, Immunity and Breeding of Cultivated Plants*. Chronica Botanica, Vol. 13. Waltham, Mass.
- ŽUKOVSKIJ P. M.
1950 *Kulturnie rastenija i ich sorodiči*. Moszkva.

Бела Гунда:

ДРЕВНЯЯ РОДИНА LYCOPERSICUM ESCULENTUM MILL

В европейской этнологической и ботанической литературе древней родиной *Lycopersicon esculentum* Mill. считают Среднюю и Южную Америку. Ch. Lehmann ссылается на то, что согласно археологическим данным, в Перу уже в V веке до н. э. знали и использовали в пищу помидоры. Точка зрения о том, что древней родиной томатов является Южная Америка, была в основном сформулирована De Candolle A. и Н. И. Вавиловым. Новейшие археологические, этнографические, лингвистические и культурно-ботанические исследования не подтверждают того мнения, что родиной выращиваемых томатов была Средняя и Южная Америка. М. А. Towle в своей работе *The Ethnobotany of Pre-Columbian Peru* уже и не упоминает томаты в ряду древних культурных растений Перу. Древнейшие остатки выращиваемых томатов были обнаружены в долине Техуакан (южная часть Средней Мексики, фаза Пало Бланко, 200 г. до н. э. — 700 г. н. э.). В фазе Пало Бланко преобладающая часть продовольствия состояла из выращиваемых растений, обрабатываемые земли поливались. Такие названия томатов, как нахуатл (*tómatl*) и мая (рааф а также др.), тоже показывают на то, что это древнее растение, выращивалось в Мексике, где его употребление в пищу гораздо более интенсивно, чем в Перу. Прототипом культурных томатов является *Lycopersicon esculentum* var. *cerasiforme* (cherry tomato), который как сорняк распространился с территории Перу и Эквадора на север, и в Мексике, очевидно, его окультурили, так как он очень напоминал такие специи, как *Physalis*. У мексиканских индейцев дикий cherry tomato был превращен в культурный томат не сразу, имеется множество переходных форм. Встречается такое положение, что это растение не сажали, но охраняли. Несмотря на то, что в Европе и Северной Америке выращивание томатов очень распространилось, переходные мексиканские формы доказывают того, что полная domestикация томатов в индейском plant cultivation еще не закончилась.

Béla Gunda:

THE ORIGINAL HOME OF LYCOPERSICUM ESCULEETUM MILL

In European ethnological and ethnobotanical literature the original home of *Lycopersicum esculentum* Mill. is stated to be Central and South America. Ch. Lehmann draws the attention to the fact that according to archaeological finds tomato was known and consumed in Peru as early as the 5th century B. C. The concept of the country of origin can be traced back to A. de Candolle's and N. I. Vavilov's assumptions. However, recent archaeological, ethnological, linguistic and ethnobotanical investigations do not seem to confirm the cultivated tomato's country of origin to be Central and South America. M. A. Towle in his „The Ethnobotany of Pre-Columbian Peru” disregards tomato completely as being an ancient domesticated plant of Peru, accordingly it is not even mentioned there. The earliest remains of cultivated tomato were discovered in Tehuacán Valley (the southern part of Central Mexico) in Palo Blanco phase (between 200 B. C. and 700 A. D.). In Palo Blanco phase the majority of victuals are cultivated plants; the arable lands were irrigated that time. Nahuatl (*tómatl*) and Maya (*paag*, etc.) names indicate that tomato is an ancient domestic plant in Mexico where its consumption is more intensive than in Peru. The prototype of domestic tomato is *Lycopersicum esculentum* var. *cerasiforme* (cherry tomato) which spreads as weed from the territories of Peru and Ecuador northwards — obviously — and in Mexico it was domesticated owing to its resemblance to the species of *Physalis*. In Mexico, there are various transitions between the wild cherry tomato and the cultivated form. In certain regions cherry tomato is not grow, nevertheless protected. Although in Europe and in North America the cultivation of tomato has reached a very high level, the Mexican transitional variants prove that the complete domestication of tomato in Indian plant cultivation has not yet finished.